

Р.К. Арзикулова¹

*¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ИНВЕСТИЦИЯЛАР МЕН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҒЫЛЫМИ АНЫҚТАУДЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада инвестициялардың табиғаты, олардың негізгі белгілері мен сипаттамалары жан-жақты қарастырылады. Инвестициялық қызметтің мәні және оның экономикалық процестерге ықпалы талданады. Инвестициялардың экономикалық өсу мен ұлттық байлықты арттырудағы маңызы арнайы зерттеу нысаны ретінде қарастырылып, олардың елдің қаржылық және өндірістік әлеуетін күшейтудегі рөлі ашып көрсетіледі. Сонымен қатар, инвестицияларды анықтау тәсілдері мен оларды жіктеудің теориялық негіздері ғылыми әдебиеттер мен тәжірибелік деректер негізінде сипатталады. Зерттеу барысында инвестициялық процестердің тұрақты экономикалық даму үшін аса маңызды екендігі дәлелденеді. Ұлттық және халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып, инвестициялардың негізгі түрлері мен айрықша белгілері жүйеленіп берілген. Мақалада инвестициялық қызметтің тиімділігін арттыру жолдары мен оның даму перспективалары да қарастырылады. Қазіргі жаһандық экономикалық жағдайда инвестициялар экономикалық өсудің негізгі драйверіне айналууда. Сондықтан, оларды басқару мен оңтайлы бағыттау мәселелері өзекті сипатқа ие.

Түйін сөздер: инвестициялар, капитал салымдары, инвестициялардың мәні, инвестициялардың белгілері, инвестициялық процесс, инвестициялық қызмет.

Арзикулова Р.К.¹

*¹ Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая
г.Алматы, Казахстан*

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К НАУЧНОМУ ОПРЕДЕЛЕНИЮ ИНВЕСТИЦИЙ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается природа инвестиций, их сущность, основные признаки и характеристики. Особое внимание уделяется исследованию инвестиционной деятельности и инвестиционного процесса, а также их роли и влиянию на экономическое развитие в условиях рыночной экономики. Анализируются различные научные подходы к определению инвестиций, приводится их классификация, основанная на теоретических и практических источниках. Определяется значение инвестиционных процессов в обеспечении устойчивого экономического роста и модернизации производственного потенциала. На основе отечественного и зарубежного опыта систематизированы ключевые характеристики инвестиций и дана оценка их влиянию на макроэкономические показатели. Кроме того, в статье рассматриваются факторы, определяющие уровень инвестиционной активности, и обозначаются перспективные направления развития инвестиционной деятельности. В современных условиях глобализации и нестабильности мировых рынков инвестиции приобретают стратегическое значение, выступая как важнейший инструмент активизации экономического роста, инноваций и повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: инвестиции, капитальные вложения, сущность инвестиций, признаки инвестиций, инвестиционный процесс, инвестиционная деятельность.

Arzikulova R.K.¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

MAIN APPROACHES TO THE SCIENTIFIC DEFINITION OF INVESTMENTS AND INVESTMENT ACTIVITIES

Abstract

The article explores the nature of investments, highlighting their essential characteristics and defining features. It delves into the essence of investment activity and the investment process, emphasizing their influence on economic development and long-term growth. The study provides an analytical overview of various theoretical approaches to defining investments and classifying them from a scientific standpoint. The importance of investment processes in ensuring sustainable and stable economic progress is thoroughly assessed. Drawing upon both domestic and international experience, the research systematizes key investment features and evaluates their role in maintaining a resilient and dynamic economy. In addition, the paper examines the core factors that drive investment activity, including institutional, financial, and regulatory influences. It also outlines future prospects and strategic directions for enhancing investment performance. In today's global economic environment, investments are acquiring increasing strategic relevance, serving as a fundamental tool for economic stimulation, innovation, and competitiveness. The efficiency and effectiveness of investment activities are therefore recognized as critical drivers of macroeconomic stability and development.

Keywords: investments, capital investment, investment activity, investment process, economic development, investment characteristics

КІРІСПЕ

Инвестициялар кез келген мемлекеттің экономикалық дамуы мен қайта құруларының негізгі іргетасы болып табылады. Олар өндірісті жетілдіруге, әлеуметтік саланы дамытуға және кадрлық әлеуетті арттыруға мүмкіндік беретін негізгі қаржы көздері болып саналады. Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы экономикасы үшін инвестициялардың маңызы зор, өйткені елдің стратегиялық бағдарламалары мен жоспарларының жүзеге асуы инвестициялық ресурстарды тиімді пайдаланумен тығыз байланысты.

Инвестициялар экономикалық категория ретінде капиталды ұлғайту және экономикалық өсуді қамтамасыз ету мақсатында қаржылық және материалдық ресурстарды басқару үдерісі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, инвестициялар экономикалық тұрақтылықты сақтаудың, жаңа өндіріс орындарын ашудың және технологиялық жетістіктерді енгізудің маңызды механизмі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты – инвестициялардың мәнін зерттеп, оларды анықтаудың негізгі тәсілдерін қарастыру және олардың экономикаға тигізетін әсерін анықтау. Осы мақалада инвестициялардың негізгі сипаттамалары мен белгілері талданып, олардың экономикадағы рөлі айқындалады.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

Бұл зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

1. Талдау және жинақтау – инвестициялар ұғымының теориялық негіздерін зерттеу үшін ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды.
2. Салыстырмалы әдіс – инвестициялардың құқықтық және экономикалық анықтамаларын салыстыру арқылы олардың ерекшеліктері қарастырылды.
3. Дедукция және индукция – инвестициялардың жалпы теориялық аспектілерін экономикалық тәжірибеге қолдану.

4. Диалектикалық-логикалық тәсіл – инвестицияларды динамикалық категория ретінде қарастыру, яғни олардың экономикадағы өзгерістерге бейімделуін зерттеу.

Деректер негізінен Қазақстан Республикасының инвестициялық қызмет туралы заңнамалық құжаттарынан, отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінен алынды.

НӘТЖЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТАЛҚЫЛАНУЫ

Инвестициялар кез келген елде экономикалық қайта құрулардың жүзеге асырылуының маңызды алғышарты болып табылады. Олар өндірісті, әлеуметтік саланы, кадрлық әлеуетті дамыту мен жетілдіруге арналған қаражат салымдарын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қазақстанның білім экономикасына өтуін қолдайтын бағдарламалар мен шараларды іске асыру үшін жүйелі қайта құруларды жүргізу, өндірісті техникалық қайта жаратқандыру, жаңа технологияларды енгізу, ғылымды көп қажет ететін өндірістер мен салаларды дамыту мақсатында едәуір қаржы және материалдық ресурстарды тарту қажет.

Қажетті капиталдың көлемін жинақтау – әрбір шаруашылық субъектісінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін нақты жағдайлар жасау үшін ғана қажетті құрал. Сонымен қатар капитал көлемін ұлғайту үшін тиімді қаржылық салымдар нысандарын таңдау, атап айтқанда инвестициялар үлкен маңызға ие.

Заңдық және экономикалық әдебиетте «инвестициялар» түсінігіне көп көңіл бөлінетіні атап өтілуі керек. Мұны түсіндіру оңай, өйткені инвестициялар екі негізгі тұрғыда қарастырылады. Бір жағынан, инвестициялар экономикалық категория ретінде, ал екінші жағынан – құқықтық категория ретінде қарастырылады, өйткені құқықтық қатынастар экономикалық қатынастардан туындайды, керісінше емес.

Бүгінгі күні инвестициялар мен инвестициялық қызметтердің елдің экономикалық дамуында айрықша орын алатыны айқын. Алайда экономикалық әдебиетте инвестициялардың мәні туралы біртұтас пікір қалыптасқан жоқ. Әртүрлі көзқарастар мен инвестицияларды анықтау тәсілдерінің көптігі осы ұғымның күрделілігімен және көп қырлылығымен, сондай-ақ қазіргі заңнамада оның нақты құқықтық реттелуінің болмауымен түсіндіріледі.

«Инвестиция» термині латын тілінен шыққан (investure) және «жабу» дегенді білдіреді. Экономикалық теория мен практикаға бұл ұғым ағылшын тілінен – «to invest» (салу) сөзінен енген [1].

Орта ғасырларда инвестиция ұғымы вассалды феодалдың меншігіне кіргізу кезінде қолданылған. Бұл сөз епископтардың да церковь жерлеріне, халық пен оларды басқару құқықтарына ие болуын білдірген. Инвеститурада жаңа билеушіге жаңа аумақтарды игеру мүмкіндігі ғана емес, сол жерлерді басқаруға қатысу құқығы да беріледі.

Уақыт өте келе «инвестиция» сөзі көптеген жаңа мағыналармен толықтырылып, әртүрлі қызмет салаларында қолданылып, олардың бірі – капиталды ұзақ мерзімді салымдарға айналды.

Экономикалық әдебиетте «инвестициялар» терминін анықтаудың түрлі тәсілдері қалыптасты. Мысалы, Дж. Кейнс инвестицияларды белгілі бір кезеңдегі өндірістік қызмет нәтижесінде негізгі капиталдың құнын арттыру немесе сол кезеңдегі табыстың бір бөлігі деп түсінген [2]. Гитман Л.Дж. мен Джонк М.Д. инвестицияларды капиталды сақтау немесе оның құнын ұлғайту үшін салынған капитал ретінде қарастырады. Бұл анықтамаларда инвестициялаудың негізгі мақсаты – табыс алу екені айқын көрсетілген. Олардың көзқарастары бойынша, «инвестициялар» және «капитал салымдары» түсініктері бірдей. П.Массе инвестордың бүгінгі қажеттілікті қанағаттандыруды болашақтағы қажеттілікпен алмастыру әрекетін инвестициялау деп санады [3,4]. Маршал А. инвестициялау процесін капитал нарығының жұмыс істеу механизмі ретінде қарастырды және инвестициялық шешімдер қабылдау механизміне нақты анықтама берді [5].

Экономикалық әдебиетте инвестициялар туралы айтылған әртүрлі түсініктер тым тар мағынада болады және олардың негізгі белгілері мен қасиеттерін қамтитын толық

анықтаманы бермейді. Мысалы, Балобанов И.Т. инвестицияларды ұзақ мерзімді капитал салымдары деп түсінеді [6]. Садвокасов К. мен Сагдиев А. инвестицияларды ұзақ мерзімді активтерді жасауға және сатып алуға, сондай-ақ басқа кәсіпорындардың бағалы қағаздары мен жарғылық капиталына ұзақ мерзімді қаржы салымдары деп атайды [7].

Бірақ инвестициялардың негізгі белгісі ретінде ұзақ мерзімділікті қарастыру дұрыс емес, себебі инвестициялар қысқа мерзімді де болуы мүмкін. Бір жағынан, ұзақ мерзімді инвестициялар экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін маңыздырақ болғанымен, екінші жағынан, инфляцияның өсуі және өндіріс шығындарының артуы жағдайында ұзақ мерзімді инвестициялар отандық және шетелдік инвесторлар үшін тартымсыз болып табылады. Сондықтан қысқа мерзімді және орта мерзімді инвестициялар бірінші кезекте келеді. Мұндай үрдіс тек Қазақстан үшін ғана емес, әлемде де байқалады.

Қазіргі әлемдік экономикадағы негізгі мәселелердің бірі – инвестициялық мерзімдердің қысқаруы. Мысалы, АҚШ-та жүргізілген зерттеулер бойынша компаниялардың акциялары орта есеппен екі жылға сатып алынады, ал 20 ғасырдың 60-жылдарында олар 7 жылға сатып алынатын. Қазіргі уақытта көпшілік акционерлер салынған инвестициялардан жылдам пайда алуды қалайды, ал басқарушы компаниялар да осыған негізделеді. Бұл өз кезегінде капитал салымдарының тиімділігін төмендетіп, ел экономикасына кері әсерін тигізеді [8].

Сонымен қатар, инвестициялардың жалпы анықтамалары да бар. Мысалы, Дж. Розенберг инвестицияларды ақшаны пайдаланып, көп ақша табу, табыс алу немесе капиталды ұлғайту мақсатында қолдануды, немесе осының екеуін де қарастырады [9]. Бор М. мен Денисов А. инвестицияларға капиталды, ақшалай қаражаттарды әртүрлі кәсіпорындарға, ұйымдарға, ұзақ мерзімді жобаларға және т.б. салуды жатқызады [10].

Воронин В.Г. өзінің экономикалық мәні бойынша инвестициялар өздерінің ақшалай түрін сақтайтын немесе материалдық және басқа да нысандарға айналатындығын атап көрсетеді. Басқаша айтқанда, бұл ресурстардың – шығындардың – табыстың өзгеру процесі болып табылады [11]. Игошин Н.В. инвестицияларды кең және тар мағынада қарастыруды ұсынады. Оның пікірінше, инвестициялар ең жалпы мағынада еркін ақшалай қаражаттарды түрлі қаржылық және материалдық байлық нысандарына салуды білдіреді. Ал тар мағынада инвестициялар – бұл капиталды көбейту, оны сақтау және кеңейту мақсатында салынған ақшалай қаражаттар [12]. Бұл жағдайда кең және тар мағыналардың айырмашылығы біршама түсініксіз. Өйткені, екі жағдайда да ақшалай қаражаттар туралы айтылуда, бірақ соңғы жағдайда капитал салымдары түрінде жүзеге асырылатын инвестициялар меңзеледі.

Айта кету керек, орталықтандырылған жоспарлы экономика жағдайында «инвестициялар» термині қолданылмаған. Әдетте капиталды салымдар туралы айтылған, яғни негізгі қорларды көбейту, оларды жетілдіру және жақсарту үшін бағытталған шығындар туралы. Бұл кезде инвестициялар экономика салаларына ұзақ мерзімді капитал салымдары ретінде түсінілген. Басқаша айтқанда, инвестициялар капиталды салымдармен бірдей болып саналған.

Елде нарықтық қайта құрулардың басталуымен «инвестиция» категориясының мазмұны өзгерді, бұл қазіргі заңнамада көрініс тапты. Инвестициялар – бұл капиталды белгілі бір мерзімге әртүрлі экономикалық салаларға және кәсіпкерлік қызметпен айналысатын басқа да іс-шараларға пайда алу мақсатында салынатын шығындар жиынтығы деп түсініле бастады. Бұл ретте инвестициялар капиталды салымдардан әлдеқайда кең ұғым ретінде қарастырылды.

Экономикалық категория ретінде инвестициялар кеңейтілген ұдайы өндіріс процесі барысында жасалған өнімнің жиналған бөлігіне жұмсалатын шығындар арқылы өндірістік және қаржылық капиталдың саны мен сапасын арттыру мақсатында туындайтын экономикалық қатынастар ретінде анықталады. Кең мағынада инвестициялар капиталды арттыру мақсатында салынған салымдар деп түсініледі.

Қазақстан Республикасының «Инвестициялар туралы» заңында (2003 жыл) келесі анықтама берілген: инвестициялар – бұл мүліктің барлық түрі (жеке тұтынуға арналған тауарлардан басқа), лизингтік келісім-шарт жасалған сәттен бастап, сондай-ақ құқықтар мен міндеттер, оларды инвесторлар заңды тұлғалардың жарғылық капиталына немесе кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланылатын негізгі құралдарды ұлғайтуға салатын мүлік [13].

Бұл заңнамалық анықтаманың трансформациясы қызықты, өйткені инвестициялар «мүлік» ұғымымен жалпылама түрде беріледі. Яғни, инвестициялар барлық мүлік түрлері ретінде қарастырылады. Бір жағынан, бұл логикалық тұрғыдан дұрыс, ал екінші жағынан, шығармашылық зияткерлік қызметтің объективті нәтижелеріне назар аудару керек. Қ. Т.Е. Каудыров атап өткеніндей, Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы интеллектуалдық меншік құқығының бірнеше мағынасын бір уақытта бекітеді: мүліктің түрі; шығармашылықтың нәтижесі және дараландыру құралы; азаматтық құқық субъектілігі элементі; жеке немесе ұйымның ерекше құқығы. Әрбір мән интеллектуалдық меншік құқығының мәні мен рөлін азаматтық құқық қатынастарын дамыту кезеңдерінде сипаттайды. Ресейде бұған қарама-қарсы көзқарас бар. Яғни, интеллектуалдық қызметтің нәтижелері материалдық емес объектілер санатына және ерекше құқықтарды қолдану мен қорғаумен байланысты қатынастарға жатады. Әрине, «инвестициялар» ұғымының заңнамалық түсіндірмесі осындай абстрактылы түрде оларды тән ерекшеліктерін көрсетпейді және оларды тұлғасыз етеді [14].

Экономикалық әдебиетке жүргізілген талдау қазіргі уақытта инвестициялар мәнін түсінуге қатысты екі негізгі тәсіл қалыптасқанын көрсетті. Бірінші тәсілдің мәні мынада, тек қоғамдық капиталды дамытуға бағытталған ақшалай қаражат салымдарын ғана инвестиция ретінде санауға болады. Екінші тәсілдің мәні инвестицияларға кез келген түрдегі салымдарды жатқызуға болады, олар инвесторларға табыс әкеледі. Экономистердің көпшілігі арасында пікірталас болса да, инвестициялардың кең ұғымы барған сайын көп қолдау табады.

Қазіргі уақытта инвестициялардың мәнін түсінуде нарықтық тәсіл қалыптасып келе жатыр, оның негізгі ерекшеліктері мыналар:

- инвестициялардың табыс алу мақсатымен инвестициялық қызметтің мотивациясы ретінде байланысы;
- инвестицияларды екі тараптың бірлігі ретінде қарастыру: ресурстар мен салымдар;
- инвестицияларды статикалық емес, динамикалық тұрғыда талдау, бұл «инвестициялар» категориясы аясында ресурстарды, салымдарды және салынған қаражаттың қайтарымын біріктіруге мүмкіндік береді;
- инвестициялардың объектілері ретінде әлеуметтік-экономикалық нәтиже беретін кез келген салымдарды қосу.

Нарықтық көзқарас бойынша, инвестициялар – бұл ресурстарды шығындарға айналдыру процесі, ол инвесторлардың табыс алу мақсатында (әсер) мақсаттық бағыттарын ескере отырып жүзеге асырылады. [15]

Осылайша, қазіргі отандық және шетелдік экономикалық әдебиеттегі «инвестициялар» терминінің мағыналарының көптүрлілігі бұл күрделі экономикалық категорияның көптеген аспектілерімен анықталады.

Анық, «инвестициялар» ұғымының мазмұнын нақтылау үшін оның негізгі сипаттамаларына толығырақ тоқталу керек.

1. Инвестициялар нарықтық қатынастар объектісі ретінде. Инвестициялық ресурстардың, тауарлар мен құралдардың әртүрлілігі инвестициялық нарық деп аталатын ерекше нарық түрін қалыптастырады.

2. Инвестициялар меншік объектісі ретінде. Инвестициялар кәсіпкерлік қызмет объектісі ретінде меншік құқықтарының барлық жиынтығын сақтаушы ретінде қызмет етеді. Бұл жағдайда инвестициялар барлық меншік түрлерінің тасымалдаушысы ретінде қарастырылады.

3. Инвестициялар экономикалық басқару объектісі ретінде. Инвестициялар негізінен экономикалық сипаттамалар мен мүдделердің тасымалдаушысы ретінде экономикалық басқару субъектісі болып табылады.

4. Инвестициялар экономикалық процесте жинақталған капиталды ең белсенді түрде тарту әдісі ретінде. Инвестициялар жинақталған капиталды пайдаланудың ең белсенді түрі ретінде қарастырылуы тиіс.

5. Инвестициялар өндіріс факторы ретінде. Инвестициялық процесте қолданылатын капитал оның барлық нысандарында, бірінші кезекте кәсіпорынның өндірістік қызметінде қолданылуы мүмкін.

6. Инвестициялар экономикалық өсу факторы ретінде. Өндірістің қалыпты дамуы үшін өндірістік мүмкіндіктерді өзгертуге үнемі қаражат жұмсау қажет, бұл тиімді кеңейтілген ұдайы өндірісті қамтамасыз етеді.

7. Инвестициялар кәсіпкерлік қызметтің әсерін генерациялау көзі ретінде

Бұл жағдайда инвестициялардың мақсаты – нақты әсерге қол жеткізу.

8. Инвестициялар жинақталған капиталдың кез келген баламалы нысандарында қолданылу мүмкіндігі ретінде.

9. Инвестициялар кез келген шаруашылық объектілеріне капитал салудың баламалы мүмкіндігі ретінде.

10. Инвестициялар уақытша артықшылық объектісі ретінде. Инвестициялық процесс уақыт факторының ықпалымен тікелей байланысты.

11. Инвестициялар тәуекел факторының тасымалдаушысы ретінде. Инвестициялардың маңызды сипаттамасы – тәуекел.

12. Инвестициялар ликвидтілік факторының тасымалдаушысы ретінде.

13. Инвестициялар өндірістік қорлардың жаңартылу әдісі ретінде.

14. Инвестициялар ғылыми-техникалық прогресс пен инновацияларды жедел енгізу әдісі ретінде.

15. Инвестициялар қоғамдық өндірісті құрылымдық қайта құру мен барлық ұлттық шаруашылық салаларының теңдестірілген дамуын қамтамасыз ету әдісі ретінде.

16. Инвестициялар азаматтық құрылыс, денсаулық сақтау және білім беру жүйелерін дамыту үшін негіз ретінде.

17. Инвестициялар әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешу тәсілі ретінде.

Инвестициялардың экономикалық мазмұнын анықтайтын негізгі сипаттамалары басқа экономикалық категориялар мен факторлармен тығыз байланыста болады.

Осылайша, инвестициялардың ең маңызды сипаттамаларын талдау бұл экономикалық құбылыстың көпқырлы екенін көрсетеді. Сонымен қатар, барлық қарастырылған сипаттамалар өзара тығыз байланысты болып, олардың экономикалық мазмұнын анықтауда кешенді көзқарасты талап етеді.

Зерттеушілер арасында инвестициялардың белгілері жөнінде бірегей пікір жоқ. Көптеген зерттеушілер инвестициялардың белгілеріне салымдардың мерзімін, мақсатты бағытталуын, тәуекелділігін, табыс алу мүмкіндігін жатқызады. Бұл белгілердің тізімі, әсіресе, зерттеушілердің салынған қаражаттардың мерзімділігі мен тәуекелділігіне назар аударуы арқылы ерекшеленеді.

Авторлардың түрлі көзқарастарын талдау осы мәселеге қатысты бар пікірлерді жүйелеуге мүмкіндік берді. Біздің ойымызша, инвестициялардың ең маңызды және елеулі белгілері мыналар:

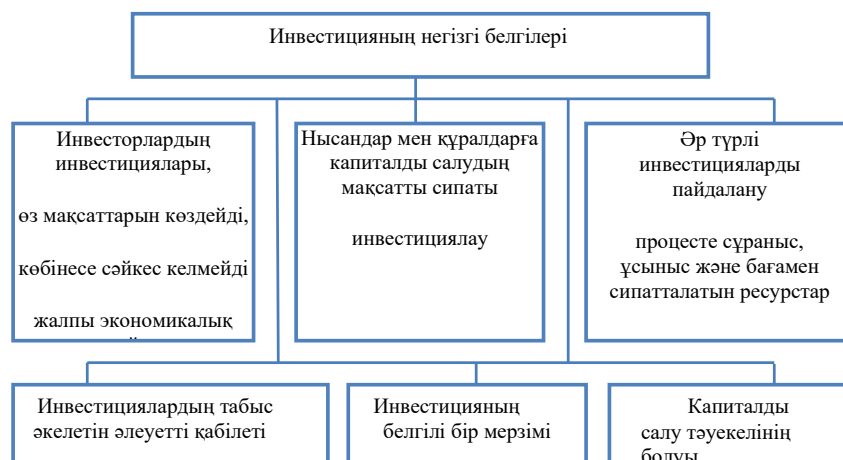
- Жеке тұлғалардың (инвесторлардың) салымдары, олардың өздерінің жеке мақсаттары қоғамдық экономикалық пайданы толықтай қамти бермейді;

- Инвестициялардың табыс әкелу әлеуеті;

- Ақшалай қаражаттарды салудың белгіленген мерзімі;

- Капиталды мақсатты түрде инвестициялық объектілер мен құралдарға салудың мақсаттылық сипаты;

- Инвестицияларды жүзеге асыру процесінде сұраныс, ұсыныс және баға сипаттайтын әртүрлі инвестициялық ресурстарды пайдалану;
- Капитал салымдарының тәуекелділігі (сурет 1).

Сурет 1 – Инвестициялардың негізгі белгілері

Инвестициялық қызметке қатысты да бірдей пікір жоқ. Бір зерттеушілер инвестициялар процесін кәсіпкерлік және әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне салуды инвестициялық қызмет деп санайды. Басқалары инвестициялық қызметті капиталды инвестициялық объектілерге салу арқылы табыс (эффект) алу мақсатында жүзеге асырылатын қызмет деп түсінеді. ҚР «Инвестициялар туралы» Заңында инвестициялық қызмет дегеніміз коммерциялық ұйымдардың жарғылық капиталында физикалық және заңды тұлғалардың қатысуы, сондай-ақ кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланылатын негізгі активтерді құру немесе ұлғайту, сондай-ақ мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобасын, соның ішінде концессиялық жобаны іске асыру қызметі деп көрсетілген.

Инвестициялық қызметтің бағыттары және олардың сипаттамасы 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1 - Инвестициялық қызмет бағыттарының сипаттамасы

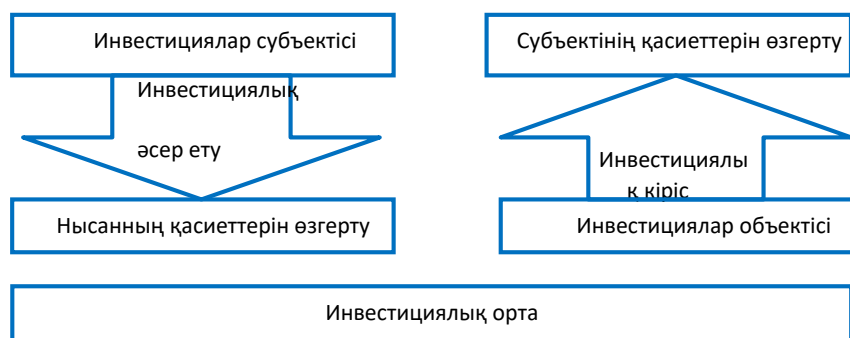
Бағыт	Инвестициялардың сипаттамасы	Тәуекел деңгейі
Материалдық-техникалық базаны ауыстыру	Көлемі, номенклатурасы және параметрлері бойынша салыстырмалы түрде оңай анықталады	Шағын, инвестиция объектісінің сапасына байланысты
Материалдық-техникалық базаны жаңарту және дамыту	Нарықтық жағдайды талдауды және кәсіпорынның болашағы мен өнім номенклатурасын болжауды талап етеді	Орташа, өнім нарығының жағдайымен байланысты
Өндірістік қызмет көлемін кеңейту	Нарықтағы өнімнің бәсекеге қабілеттілігін, кәсіпорынның саладағы, аймақтағы жағдайын, көп аспектілі талдауды талап етеді	Маңызды, өнімнің асып кету қаупімен, конъюнктураның өзгеруімен байланысты
Қызметтің жаңа түрлерін игеру	Дәстүрлі түрлермен байланыстыра отырып, жаңа қызмет түрлері бойынша бизнес-жоспар мен маркетинг жоспарын мұқият пысықтауды талап етеді	Маңызды, нарықтың тұрақсыздығымен байланысты

Кешенді инвестициялық жобаларға қатысу	Жобаның сапасын, оны іске асыруға қатысушылардың құрамын талдауды талап етеді	Үлкен, инвестицияның ұзақ мерзімділігімен және кейінге қалдырылған пайдалумен байланысты
Бағалы қағаздарға Инвестициялар	Бағалы қағаздар нарығын, олардың нақты түрінің инвестициялық қасиеттерін талдау қажет. Тиімді инвестициялау кезінде өтімділіктің жоғары деңгейі	Маңызды, бағалы қағаздар нарығының жағдайына, макроэкономикалық жағдайға байланысты
Ескерту-авторлар дереккөз негізінде құрастырған [16]		

2-суретке сәйкес, инвестициялық процесс барлық жүйе белгілеріне ие. Яғни, онда субъект (инвестор), объект (инвестициялық объект), олардың арасындағы байланыс (инвестициялау арқылы инвестициялық табыс алу мақсаты) және олар бар болатын орта (инвестициялық орта) бар. Сонымен қатар, байланыс жүйені құраушы фактор болып табылады, себебі ол барлық қалған элементтерді біртұтас етіп біріктіреді.

Инвестициялар қозғалысы екі негізгі кезеңнен тұрады. Бірінші кезеңнің мазмұны «инвестициялық ресурстар – қаражат салу» инвестициялық қызметтің өзін білдіреді. Екінші кезең «қаражат салу – инвестицияның нәтижесі» жасалған шығындардың қайтарылуын және табыс алуын білдіреді. Бұл кезең экономикалық қызметтің екі қажетті элементінің өзара байланысы мен өзара шарттылығын сипаттайды: шығындар мен олардың табысы.

Бір жағынан, экономикалық қызмет қаражат салумен байланысты болса, екінші жағынан, осы салымдардың тиімділігі олардың қайтарымымен анықталады. Түсінікті болуы үшін, табыс алмаған жағдайда инвестициялық қызметтің мотивациясы болмайды, себебі инвестициялық ресурстарды салу алдағы уақытта салынған құндылықтың өсуін қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылады. Осылайша, инвестициялық қызметті жалпы алғанда ресурстарды салу және болашақта табыс алу процестерінің бірлігі ретінде анықтауға болады.

Сурет 2 - Инвестициялық процестің мәнін жүйелік тұрғыдан қарау
Ескертпе – автор тарапынан [17] дереккөзі негізінде жасалды

Нақты экономика секторының капиталды құндылықтарына салынған инвестициялар шығындарды өтейтін кезеңде өндірістік қорлардың жеке айналымы, құн нысандарының кезектесіп өзгеруі арқылы орындалады. Бұл қозғалыс процесінде капиталдың өсуін бейнелейтін дайын өнім пайда болады, оның сатылуы нәтижесінде табыс қалыптасады.

Бұл ретте, инвестициялық қызметтің шаруашылық субъектісінің жеке айналымы үшін қажетті шарт екенін ескеру керек. Инвестициялардың қозғалысы, яғни инвестициялық ресурстарды мобилизациялау сәтінен бастап табыс алу және салынған қаражатты қайтаруға

дейінгі барлық өндіріс фазалары арқылы өтетін процесс инвестициялар айналымы ретінде көрініс табады және инвестициялық циклді құрайды. Бұл қозғалыс үнемі қайталанатын сипатқа ие, өйткені инвестициялық ресурстарды кәсіпкерлік қызметке салудың нәтижесінде пайда болған табыс әрдайым тұтыну мен жинақтауға бөлініп, бұл келесі инвестициялық циклдің негізін құрайды [18].

Айналымдардың жиынтығы инвестициялар айналымы ретінде көрінеді, бұл сурет 3-те көрсетілген. Түсінікті болу үшін, инвестициялық процесс өздігінен болмайды, ол әрқашан келесі деңгейдегі кеңістікте орын алады. Бұл оның тұтас тәсілмен қаралуы керек дегенді білдіреді, оның қолданылуы инвестициялық процестің орнын және рөлін жеке салада ғана емес, қоғамдық қатынастар жүйесінде де толық сипаттауға мүмкіндік береді.

салу сәтінде инвестор нақты объектімен байланыс орнатып, оның қатысушысы болады. Мұндай бірігу бастапқыда инвестордың әсер етуі нәтижесінде инвестициялық объектінің қасиеттерінің өзгеруіне алып келеді. Содан кейін өзгерген қасиеттер инвестициялық табыс ретінде инвесторға әсер етеді, оның қасиеттерін өзгертеді және бар жетіспеушіліктерді толтырады. Нәтижесінде, инвестициялық процесс аяқталғаннан кейін субъект пен объект жаңа сапада өмір сүреді. Осылайша, инвестициялық процесс субъектінің және объектінің қасиеттерін диффузиялау процесіне ықпал етеді.

Сурет 3 – Инвестициялар айналымы

Инвестициялық процесті жүзеге асыру кезінде ең алдымен келесі өзара байланысқан факторлардың әсерін ескеру қажет:

- Функционалдық қатынас, мұнда табыс тұтыну мен жинақтауға бөлінеді;
- Таза табыс нормасы: табыс нормасы неғұрлым жоғары болса, инвестициялар көлемі де соғұрлым көп болады;
- Қарыз пайыздық мөлшерлемесі; инвестициялау экономикалық жағынан тиімді және мақсатқа сай болып табылады, егер табыс нормасы қарыз пайыздық мөлшерлемесінен жоғары болса;
- Инфляция қарқыны, өйткені инфляцияның қарқыны жоғарылаған сайын инвестициялардан алынатын нақты табыс төмендейді, бұл ұзақ мерзімді инвестицияларды жүзеге асыру үшін мотивацияны азайтады

ҚОРЫТЫНДЫ. Инвестициялар – бұл экономикалық дамудың негізгі элементтерінің бірі, олар өндіріс көлемін арттырып қана қоймай, инновациялық даму мен әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Зерттеу барысында инвестицияларды анықтаудың әртүрлі тәсілдері талданып, олардың экономикалық категория ретіндегі рөлі жан-жақты қарастырылды. Инвестициялық қызметтің тиімділігі мен оның экономикаға тигізетін оң әсері заманауи басқару құралдары мен стратегияларын қолдануға тікелей байланысты.

Инвестициялар мен инвестициялық қызметтерді ғылыми тұрғыдан зерделеу олардың ел экономикасындағы тұрақты даму процесін қамтамасыз етудегі маңыздылығын көрсетеді.

Алынған нәтижелер бұл бағыттағы болашақ зерттеулер үшін теориялық және практикалық негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Баффетт У. *Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями* / Уоррен Баффетт; сост., авт. предисл. Лоренс Каннингем; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 268 с.
2. Гитман, Лоренс Дж. (1946-). *Основы инвестирования [Текст]: Fundamentals of investing* / Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д. Джонк; [перевод с английского О.В. Буклемишев и др.]. - Москва: Дело, 1997. - 991 с.
3. Массаж Б. *Инвестицияларды оңтайлы анықтау критерийлері мен әдістері.* – М., 1971 – 305 с
4. Маршалл А. *Основы экономической науки* / Альфред Маршалл; [пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина, Р.И. Столпера]. – Москва: Эксмо, 2007. – 830 с
5. Балобанов И.Т. - *Основы финансового менеджмента [Текст]: Учеб.пособие для сред.спец.учеб.заведений* / И.Т. Балабанов. - 3-е изд., доп. и перераб. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 526 с.
6. Садвакасов, К.К. *Долгосрочные инвестиции банков [Текст]: Анализ. Структура. Практика* / К.Садвакасов, А.Сагдиев. - Москва: Ось-89, 1998. - 111 с.
7. Хилл Ч. *Международный бизнес.* 8-е изд. / Ч.Хилл. - Санкт-Петербург: Питер, 2013. - 688 с.
8. Розенберг, Д.М. *Инвестиции: Терминология.* [Пер. с англ.] / Джерри М. Розенберг. - Москва: Изд. дом "ИНФРА-М", 1997. - 398,[1] с.
9. *Инвестиции и инновации: Слов.-справ. от А до Я* / [Артемова Л. В. и др.]; Под ред. М.З. Бора, А.Ю. Денисова. - Москва: ДИС, 1998. – 207 с
10. Омарова, А.К. *Инвестицияны қаржыландыру және несиелеу [Мәтін]: оқулық* / А.К. Омарова. - Алматы: Тауғұл-ПРИНТ, 2009. - 236 б
11. Игошин, Н.В. *Инвестиции. Организация управления и финансирование [Электронный ресурс]: учебник* / Н.В. Игошин. - М.: ЮНИТИ, 2012. - 448 с.
12. *Қазақстан Республикасының Заңы. Инвестициялар туралы: 2003 жылғы 8 қаңтарда қабылданды.*
13. Теплова, Т.В. *Инвестиции: теория и практика: учебник для бакалавров* / Т.В. Теплова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2016. - 782 с.
14. *Инвестиции: учебник для вузов / под ред. Л.И. Юзвович, С.А. Дегтярева, Е.Г. Князевой.* – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. – 543 с.
15. Казамбаева А.М. К14 «Мемлекеттің инновациялық саясаты» ЖОО студенттеріне арналған оқу құралы, / А.М. Казамбаева, З.И. Шналиева – Орал, 2019. – 132 б.
16. Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К., Бермухамедова Г.Б. *Основные подходы к научному определению инвестиций и инвестиционной деятельности.* *Central Asian Economic Review.* 2019;(1):134-143.
17. Воробьева, И.М. *Роль инвестиций в экономике* / И.М. Воробьева, А.М. Пономарев. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – №10(90). – С. 572-574. – URL: <https://moluch.ru/archive/90/18920/> (дата обращения: 26.06.2025).
18. Коган А.Б. *Новации оценки локальной и глобальной эффективности реальных инвестиций: монография* / А.Б. Коган; Новосиб. гос. архитектур.-строит. ун-т (Сибстрин). – Новосибирск: НГАСУ (Сибстрин), 2012. – 95 с.

References:

1. Baffett U. *Esse ob investiciyah, korporativnyh finansah i upravlenii kompaniyami* / Uorren Baffett; sost., avt. predisl. Lorens Kanningem; per. s angl. – М.: Al'pina Biznes Buks, 2005. – 268 s.

2. Gitman, Lorens Dzh. (1946-). *Osnovy investirovaniya [Tekst]: Fundamentals of investing / Lorens Dzh. Gitman, Majkl D. Dzhonk; [perevod s anglijskogo O.V. Buklemishev i dr.]*. - Moskva: Delo, 1997. - 991 s.
3. Massaza B. *Investiciyalardy oqtajly anyqtau kriterijleri men adisteri*. – M., 1971 – 305 s
4. Marshall A. *Osnovy ekonomicheskoy nauki / Al'fred Marshall; [per. s angl. V.I. Bomkina, V.T. Rysina, R.I. Stolpera]*. – Moskva: Eksmo, 2007. – 830 s
5. Balabanov I.T. - *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Tekst]: Ucheb.posobie dlya sred.spec.ucheb.zavedenij / I.T. Balabanov*. - 3-e izd., dop.i pererab. - M.: Finansy i statistika, 2001. - 526 s.
6. Sadvakasov, K.K. *Dolgosrochnye investicii bankov [Tekst]: Analiz. Struktura. Praktika / K.Sadvakasov, A.Sagdiev*. - Moskva: Os'-89, 1998. - 111 s.
7. Hill Ch. *Mezhdunarodnyj biznes. 8-e izd. / Ch. Hill*. - Sankt-Peterburg: Piter, 2013. - 688 s.
8. Rozenberg, D.M. *Investicii: Terminol. slov.: [Per. s angl.] / Dzhherri M.Rozenberg*. - Moskva: Izd. dom "INFRA-M", 1997. - 398,[1] s.
9. *Investicii i innovacii: Slov.-sprav. ot A do Ya / [Artemova L.V. i dr.]; Pod red. M.Z. Bora, A.Yu. Denisova*. - Moskva: DIS, 1998. – 207 s
10. Omarova, A.K. *Investiciyanı qarzhylandyru zhane nesieleu [Mətin]: oqulyq / A.K. Omarova*. - Almaty: Taugul'-PRINT, 2009. - 236 b
11. Igoshin, N.V. *Investicii. Organizaciya upravleniya i finansirovanie [Elektronnyj resurs]: uchebnik / N.V. Igoshin*. - M.: YuNITI, 2012. - 448 s.
12. *Kazaqstan Respublikasynuq Zaqı. Investiciyalar turaly: 2003 zhylqy 8 qaqtarda qabyldandy*.
13. Teplova, T.V. *Investicii: teoriya i praktika: uchebnik dlya bakalavrov / T.V. Teplova*. – 2-e izd., pererab. i dop. – Moskva: Izdatel'stvo Yurajt, 2016. - 782 s
14. *Investicii: uchebnik dlya vuzov / pod red. L.I. Yuzvovich, S.A. Degtyareva, E.G. Knyazevoj*. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2016. – 543 s
15. Kazambaeva A.M. *K14 «Memlekettiq innovaciyalyq sayasaty» ZhOO studentterine arnalzan oqu qyraly, / A.M. Kazambaeva, Z.I. Shnalieva – Oral, 2019. – 132 b*.
16. Turekulova D.M., Muhambetova L.K., Bermuhamedova G.B. *OSNOVNYE PODHODY K NAUCHNOMU OPREDELENIYu INVESTICIJ I INVESTICIONNOJ DEYaTEL'NOSTI. Central Asian Economic Review. 2019;(1):134-143*.
17. Vorob'eva, I.M. *Rol' investicij v ekonomike / I.M. Vorob'eva, A.M. Ponomarev*. – *Tekst: neposredstvennyj // Molodoj uchenyj*. – 2015. – №10(90). – S. 572-574. – URL: <https://moluch.ru/archive/90/18920/> (data obrashcheniya: 26.06.2025).
18. Kogan A.B. *Novacii ocenki lokal'noj i global'noj effektivnosti real'nyh investicij: monografiya / A.B. Kogan; Novosib. gos. arhitektur.-stroit. un-t (Sibstrin)*. – Novosibirsk: NGASU (Sibstrin), 2012. – 95 s.